

Atom– és kvantumfizika gyakorlat

pót ZH feladatai (atomfizika rész)

2015. december 18.

1. Számítsuk ki a Bohr-modellben a hidrogénatom energiaszintjeit úgy, hogy nem hanyagoljuk el az atommag mozgását¹! Mekkora a könnyűhidrogén (^1H) és a deutérium (^2H) legnagyobb frekvenciájú látható színeképvonala közötti energiakülönbség? (Így fedezték fel a deutériumot.)

2. $I_0 = 10^6/\text{s}$ intenzitású neutronnyaláb esik be egy $1\text{mm} \times 1\text{mm} \times 20\text{ mm}$ méretű, gyémántból készült téglatest legkisebb lapjára merőlegesen. (A nyaláb jól kollimált: minden neutron eltalálja a téglatestet.) A gyémánt sűrűsége $3,2\text{ g/cm}^3$, a szénatom tömegszáma 12). A hatáskeresztmetszet $\frac{d\sigma}{d\Omega} = A + B \cos \theta$ alakú, és tudjuk, hogy $A = 10 \cdot B$. 100% hatásfokú, 10 cm^2 felületű neutrontektorunkat $D = 1,5\text{ m}$ -re helyezzük el, $\theta = 60^\circ$ -nál, és másodpercenként 28 darab neutront észlel. Mennyi az A állandó? Mennyi neutron szóródik összesen?

(Útmutatás: olyan a céltárgy alakja, hogy a „másodszori szórás” elhanyagolható, de kérdés, hogy „vékony”-e a céltárgy. A $\frac{d\sigma}{d\Omega}$ megmondja a szórt neutronok irány szerinti eloszlását; ebből kigondolható, hogy összesen mennyi neutron szóródik, ebből a teljes hatáskeresztmetszet.)

3. Nagyenergiájú fotonok *párokeltéssel* is kölcsönhatnak az anyaggal, ez az a folyamat, amikor egy nehéz atommag terében a fotonok átalakulnak elektron-pozitron párrá²: $\gamma \rightarrow e^+ + e^-$. Tegyük most fel, hogy a keletkező elektron és pozitron egyforma sebességgel, a bejövő foton irányában halad tovább egyenesen. Mekkora impulzust és mekkora energiát vesz fel a nehéz atommag? (Tipikus számpéldaként legyen a bemenő foton energiája $E_\gamma = 1\text{ GeV}$, az atommag pedig legyen ólom: $A = 208$.) Általában nagyjából a most kiszámolt nagyságú impulzust valóban át tud venni az atommag egy ilyen folyamatban, akármilyen irányban. Becsüljük meg ebből, hogy általában mekkora lehet a kilépő elektron (és/vagy pozitron) irányának eltérése a bejövő foton irányához képest! (Az e^+ és e^- impulzusa azért általános esetben is kb. egyenlő lesz.)

4. Szokásos esetben az ideális gázban (pl. levegőben) a részecskék átlagos távolsága (ez a számsűrűség alapján becsülhető) jóval nagyobb, mint a részecskék átlagos impulzusának megfelelő hullámhossz, de ez nyilván egyre kevésbé igaz, ahogy csökkentjük a hőmérsékletet. Ha már nem teljesül ez a feltétel, a gáz nem tekinthető Boltzmann-féle gáznak, hanem kvantummechanikai hatások lépnek előtérbe. Vizsgáljuk a fémek vezetési elektronjait! Vegyük úgy, hogy ezek kölcsönhatásmentes gázt alkotnak³. Tekintsük példaként a rezet (átlagos atomsúlya $63,5\text{ g/mol}$, sűrűsége 9 g/cm^3)! Tegyük fel, hogy atomonként egy vezetési elektron van. Becsüljük meg a vezetési elektronok gázának az előbbieken alapján definiálható „elfajulási hőmérsékletét” (ami alatt már nem Boltzmann-gáz a vezetési elektronok gáza)! Hogyan viszonyul ez a szobahőmérséklethez?

---

¹A kvantumfeltételt az egész rendszer impulzusmomentumára rójuk ki, és az egész rendszer energiáját számítsuk ki!

²Emlékszünk, szabad térben ez nem játszódhat le.

³Ez nem magától értetődő, hiszen teljes joggal gondolnánk, hogy az elektronok Coulomb-erővel taszítják egymást. Későbbi tanulmányokban kiderül, hogy miért van mégis, hogy a vezetési elektronokra ezt sokszor nem kell figyelembe venni; most fogadjuk ezt el!